

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

9 JUNI 1971

56e JAARGANG

No. 2801

Eenheid door verdeeldheid?

De Europese economische integratie is niet in de eerste plaats een zaak van economen, maar van politici. Economen komen met adviezen; politici komen tot beslissingen, waarbij lang niet altijd de economie een hoofdrol vervult.

Churchill stelde na de tweede wereldoorlog als eerste de Europese *staatkundige* samenwerking aan de orde, om voorgoed een catastrofe als in de periode 1939 - 1945 uit te bannen. De economische integratie vervulde daarin nog geen hoofdrol. Schuman, Monnet, Spaak, Gasparri en Adenauer werkten het idee van Churchill nader uit.

De eerste stap naar een Europese samenwerking werd in 1948 gezet, toen het Verdrag van Brussel tot stand kwam. In datzelfde jaar zou een tweede stap gezet moeten worden op een Europees congres te Den Haag. De Engelsen zorgden er echter voor dat dit niet gebeurde, ondanks de goede bedoelingen van Churchill in 1946. Plotseling waren zij tegen een *staatkundige* samenwerking binnen Europa. Onder de druk der omstandigheden ontstond wel enige *economische* samenwerking door de in 1948 opgerichte Organisatie voor Europese Economische Samenwerking, die de Marshall-hulp mede moest helpen verdelen, en door de Europese Betalingsunie.

Na deze mislukte poging tot samenwerking werd een andere weg ingeslagen, waarin de economische integratie centraal stond. De supranationaal bestuurde EGKS kwam tot stand, helaas zonder Engeland, dat geen stukje van zijn eigen identiteit wilde prijsgeven. Engeland trad ook niet toe tot de EEG, die in 1959 ging werken.

Naarmate de tweede wereldoorlog verder weg kwam te liggen gingen Engeland, en later ook Frankrijk, minder voor economische integratie voelen. Engeland durfde wél de samenwerking in de EVA aan omdat zijn nationale identiteit en het Sterlinggebied konden blijven bestaan. De EVA heeft niet veel effect gehad;

zo is het aandeel van de Engelse export naar de EVA-partners steeds ver beneden het aandeel van de Engelse export naar de EEG gebleven. Onder de druk der omstandigheden zocht Engeland in 1961 toch toenadering tot de EEG. Frankrijk weigerde echter twee maal Engeland toe te laten.

Eindelijk lijkt het dan zo ver te zijn dat Engeland in de Europese Gemeenschappen opgenomen zal worden. Betekent dit dat Engeland en Frankrijk nu wel meer integratie willen? Beide landen kunnen er niet meer onderuit. De Engelse economie vertoont een chronische ziekte, waarvan ze genezen moet worden. Frankrijk wordt in de EG langzaam overvleugeld door West-Duitsland, dat in de wereldeconomie een steeds belangrijker rol krijgt. Het door het Gaullisme gewenste „Europa der Vaderlanden”, waarin Frankrijk een hoofdrol vervult, kan hierdoor onmogelijk worden gemaakt. Misschien kan Engeland de helpende hand bieden, als het tenminste mee wil werken aan de instandhouding van de Europese cultuur naast de opdringende Amerikaanse cultuur. Dit leidt niet direct tot meer integratie, laat staan tot supranationaliteit, hoewel de EG vergroot wordt.

Duidelijk zal zijn dat de economische integratie niet het belangrijkste is, zodat o.a. weinig of geen gebruik zal worden gemaakt van de uitkomsten van het in 1969 te Gent gehouden symposium, waarop bekende economen de voor- en nadelen van de Engelse toetreding tot de EG behandelden. Het gehele vraagstuk wordt weinig wetenschappelijk benaderd. Door hun nationalisme hebben Heath en Pompidou elkaar gevonden. Ze konden het eens worden zonder nauwkeurig uitgewerkte regelingen. Het lijkt erop dat Frankrijks EG-partners nauwelijks invloed hebben gehad op de overeenstemming tussen beide politici.

Toch moeten we over de bereikte overeenstemming gelukkig zijn, al is die niet tot stand gekomen om louter economische redenen en al zal de democratie binnen de EG niet bevorderd worden zolang twee politici de dienst kunnen uitmaken. Het uiteindelijke gevolg zal immers niettemin toch meer integratie zijn.

Voordat Engeland werkelijk in de EG zit moeten nog vele problemen opgelost worden, zeker in Engeland waar de Labour Party een merkwaardige rol speelt.

L. H.

Inhoud

Eenheid door verdeeldheid . . .	533
Drs A. C. P. Verster: Regionale verdeling van over- heidsconsumptie	534
Drs. R. F. M. Lubbers: Politiek klimaat en macro-ecno- misch beleid	535
Dr. J. D. de Haan: Hervorming regeringsorganisa- tie	536
Dr. R. J. P. van Glinstra Bleeker: Milieuhygiëne en het economi- sche denken	540
Dr. M. Weisglas: Verenigde Naties van het be- drijfsleven bijeen	545
Mededelingen	547
Boekennieuws	547

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter
Adjunct redacteur-secretaris:
L. Hoffman

Economisch-Statistische Berichten

Weekblad van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Regionale verdeling van overheidsconsumptie

De consumptieve bestedingen, welke de overheid in een regio verricht, kunnen een indicatie vormen voor de kwaliteit van de verzorgingsstructuur in deze regio. Het betreft vooral uitgaven inzake algemeen bestuur, rechtspraak, openbare veiligheid, onderwijs, sociale zorg en huisvesting, volksgezondheid en beheer van de infrastructuur. Voor zover relatief hoge uitgaven in een regio niet gepaard gaan met een betere verzorging, is er aanleiding voor een nadere analyse m.b.t. de regionale verschillen tussen reële baten enerzijds en bestede overheids gelden anderzijds.

Enig inzicht in de regionale verdeling van de consumptieve overheidsbestedingen over de vier landsdelen geeft tabel 1. Opgemerkt zij, dat slechts de uitgaven van de lagere overheid alsmede de uitgaven voor onderwijs regionaal zijn toegerekend. Het overige deel van de overheidsconsumptie is moeilijk of niet te regionaliseren. Het aandeel ervan bedroeg in 1965 vier procent minder dan in 1960.

Tevens is de verdeling opgenomen van de bevolking ten behoeve waarvan de uitgaven worden verricht, en van het binnenlands produkt (bruto marktprijzen) dat een aanwijzing vormt voor de bijdrage van een regio tot het nationale inkomen. Nu blijkt dat het aandeel in de „regionaliseerbare” overheidsconsumptie (zie de in tabel 1 tussen haakjes geplaatste cijfers) van landsdeel Noord iets hoger is dan zowel zijn aandeel in het binnenlands produkt als in de bevolking. Het omgekeerde geldt voor het Zuiden. In het Westen blijft het aandeel van de overheidsconsumptie achter bij dat van het binnenlands produkt, maar het overtreft het bevolkingsaandeel met ruim vier procent. De oostelijke provincies vormen een spiegelbeeld van deze situatie.

Deze verschillen komen ook tot uitdrukking in de in tabel 2 vermelde indexcijfers, waarbij de aan regio's toegerekende uitgaven voor overheidsconsumptie (c.q. het aan regio's toegerekende binnenlands produkt) per capita resp. per eenheid binnenlands produkt werden gerelateerd aan de desbetreffende gemiddelden voor totaal regionaal Nederland.

Tabel 1. Procentuele verdeling van de consumptieve overheidsbestedingen, de bruto binnenlandse produktie en de bevolking over de regio's en de extra-territoriale sector

	Consumptieve overheidsbestedingen		Bruto binnenlands produkt (marktprijzen)		Bevolking	
	1960	1965	1960	1965	1960	1965
Noord (Gr., Fr., Dr.)	5,6 (11,1)	6,1 (11,2)	9,5 (9,7)	9,3 (9,4)	11,1	10,9
Oost (Ov., Gld.)	8,3 (16,4)	9,3 (17,1)	15,7 (16,1)	16,1 (16,4)	18,1	18,5
West (U., N.H., Z.H.)	26,0 (51,7)	27,8 (51,1)	51,0 (52,3)	51,2 (52,2)	47,5	47,0
Zuid (Z., N.B., L.)	10,4 (20,8)	11,1 (20,6)	21,4 (21,9)	21,5 (22,0)	23,3	23,6
Totaal regionaal Nederland	50,3 (100,0)	54,3 (100,0)	97,6 (100,0)	98,1 (100,0)	100,0	100,0
Extra-territoriale sector	49,7	45,7	2,4	1,9	—	—
Totaal Nederland	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: CBS: Regionale Rekeningen 1965, 's-Gravenhage 1970.

Tabel 2.

	Index overheidsconsumptie per hoofd per regio als percentage van het gemiddelde der regio's		Index produktie per hoofd per regio als percentage van het gemiddelde der regio's		Index overheidsconsumptie per eenheid produkt per regio als percentage van het gemiddelde der regio's	
	1960	1965	1960	1965	1960	1965
Noord	100	103	88	87	114	119
Oost	91	93	89	89	102	104
West	109	109	110	111	99	98
Zuid	89	87	94	93	95	93
Totaal regionaal Nederland	100	100	100	100	100	100

Bij de interpretatie moet men bedenken dat de verdeling van gemeenten naar inwonertal — en bijgevolg de verdeling van uitkeringen uit het gemeentefonds — per landsdeel verschilt. Hetzelfde geldt voor de deelname aan diverse vormen van voortgezet onderwijs. Bovenstaande indexcijfers doen o.m. de vraag rijzen of met name het Zuiden, wat deze categorie van overheidsbestedingen betreft, niet een stiefmoederlijker behandeling ondervond dan de noordelijke provincies die sinds 1965 bovendien in het centrum van de belangstelling zijn komen staan.

A. C. P. Verster

Politiek klimaat en macro-econo- misch beleid

Bij gelegenheid van de jongste verkiezingen heeft Brandpunt in een serie uitzendingen de voorkeuren van de kiezers voorgehouden aan de politicus en politiek geïnteresseerden. Deze programmaserie was gedeeltelijk gewijd aan de doeleinden waaraan de kiezer, als hij het als minister van Financiën voor het zeggen had, extra geld zou willen besteden.

Daar ook belastingverlaging als één van de bestedingscategorieën gehanteerd werd, mocht men hopen, dat de probleemstelling overkwam, dat het er niet alleen om gaat aan welke voorzieningen meer besteed moet worden, maar ook óf er collectief meer besteed moet worden.

Als belangrijkste probleem, waaraan meer geld besteed zou moeten worden, kwam de woningbouw naar voren; als minst belangrijke voorziening onze defensie-inspanning en als op één na onbelangrijkste de ontwikkelingshulp. Het zou een vergissing zijn, wanneer men als politicus zijn beleid zuiver in het verlengde zou leggen van een dergelijk democratisch prioriteitsschema. Men zal zich moeten realiseren, dat naarmate het nuttig effect van een bepaalde voorziening meer uit het oog is, slechts op langere termijn of in andere, thans niet heersende, omstandigheden van betekenis lijkt te zijn, bij de kiezer dan geen grote behoefte is juist daar iets extra's aan te doen.

Er is sprake van een duidelijke *tijdsvoorkeur*. De directe, onmiddellijk grijpbare problemen krijgen per definitie meer aandacht. Een vermindering (relatief of absoluut) van defensie of ontwikkelingshulp lijkt op korte termijn geen problemen te geven; alleen daarom dus al een lage notering van dit soort voorzieningen. Voor zover een politicus deze impopulaire voorzieningen toch belangrijk vindt, zal het voor hem een opgave zijn de kiezers te verklaren, waarom hij bijvoorbeeld een defensie en een ontwikkelingshulp in stand wil houden, c.q. wil uitbreiden. Dit geldt voor defensie-voorstanders evenzeer als voor ontwikkelingshulp-protagonisten.

Uit deze voorbeelden blijkt, dat het probleem van democratische politiek niet alleen is luisteren naar de kiezer,

maar ook het overtuigen van en inzichtelijk maken voor de kiezer van lange-termijnbeleid. Anders gezegd, ieder goed politiek beleid riskeert een zekere impopulariteit door niet alleen de voorkeuren van de kiezer te volgen, maar ook de kiezer te overtuigen van wat goed en noodzakelijk is op langere termijn.

Men kan dit feit ook andersom benaderen; om een goed beleid te kunnen voeren, moet een regering zich een zekere impopulariteit kunnen veroorloven; zij moet zoveel fundamenteel vertrouwen bij de kiezers hebben, dat haar maatregelen gericht op langere-termijn doelstellingen geaccepteerd worden, omdat zij genomen worden door bestuurders die men herkent als „onze mensen”, en omdat zij gepresenteerd worden in een taal die „ons” aanspreekt.

Wanneer men dit mechanisme doordenkt, komt men tot de conclusie dat de functie van de politiek, naast het programmatisch ontwikkelen van een mogelijk regeringsbeleid; ook is het scheppen van een zodanig politiek klimaat, dat voldoende kiezers zich in redelijke mate kunnen herkennen in een regering.

Daarom ook is het in een parlementaire democratie wenselijk, dat partijen elkaar afwisselen in regeringsverantwoordelijkheid. Alleen dan kunnen zich namelijk (zij het alternerend) dergelijke grote groepen van de bevolking geliëerd weten met het regeren als zodanig, dat de democratische gedachte vitaal blijft.

Alleen voor die groeperingen is het volstrekt zinloos en zelfs frustrerend mee te regeren, die in hun blaozen principes geschreven hebben, die fundamenteel en regelmatig met de con-

sensus van het merendeel van de kiezers met voeten getreden worden. Op dat punt is er geen essentieel verschil tussen CPN en SGP.

Het nut van deze partijen in de werking van de parlementaire democratie is niet gering. De confrontatie met hun principiële uitgangspunten leidt vaak tot een nuttige geestelijke massage. Men kan ze echter buiten beschouwing laten voor wat betreft de alternerende regeringen, samengesteld uit partijen, die grote groepen kiezers binden met de dubbele functie van het realiseren van door deze kiezers gewenste programmapunten en van het doorzichtig en acceptabel maken voor deze kiezers van het totaal van het noodzakelijke regeringsbeleid.

Het lijkt goed zich als macro-economisch geïnteresseerde de functie van alternerende regeringen te realiseren. Niet alleen omdat er een ernstige economische situatie aan het ontstaan is. De situatie dreigt zo onevenwichtig te worden, dat men Zijlstra één van die mensen kan noemen, die altijd eens gelijk krijgen, als zij maar altijd hetzelfde beweren. Maar meer nog, omdat de situatie in feite moeilijker is dan uit de cijfers blijkt, omdat de collectiviteiten (partners) die tezamen de sociaal-economische realiteit bepalen tegenover elkaar zoveel krediet verspeeld hebben, dat men te weinig tot zaken kan komen. Tenslotte omdat een deel van dit immobilisme voortvloeit uit politieke tegenstellingen en scherpslijperijen.

Wil men in de huidige situatie macro-economisch beleid kunnen voeren, dan lijkt men niet voorbij te kunnen gaan aan de verregaande identificatie, die tussen vakbonden en progressieve combinatie is ontstaan. Als macro-econoom mag men huiveren voor enkele van hun programmatische punten, toch zou hun politieke populariteit het krediet voor het op zaken stellen van een economische orde kunnen zijn.

Als dit niet gewenst wordt, óf omdat links confessioneel meer haat dan zichzelf liefheeft, óf omdat de confessionelen meer trots dan realiteitszin hebben, dan moet men een dermate groot politiek immobilisme constateren, dat men slechts op een zakenkabinet mag hopen om zowel het politiek faillissement als de deconfiture van de nationale economie zichtbaar te maken.

R. F. M. Lubbers

Hervorming regeringsorganisatie

Kanttekeningen bij het rapport van de „Commissie Interdepartementale Taakverdeling en Coördinatie”

DR. J. D. DE HAAN*

Bij beschikking van 3 december 1969 stelde de Minister-President een commissie in, naar haar voorzitter (Staatssecretaris Van Veen van Binnenlandse Zaken) de commissie-Van Veen genoemd, die tot opdracht kreeg ter voorbereiding van de huidige Kabinetsformatie een studie te maken over mogelijke verbeteringen in de interdepartementale taakverdeling en de coördinatie tussen de departementen, en dus daarmee de Kabinetsformateur van advies te dienen. Deze commissie heeft onlangs het rapport *Bestuursorganisatie bij de kabinetsformatie 1971* uitgebracht (Tweede-Kamerstuk nr. 11237). Dit artikel plaatst enige kanttekeningen bij dit rapport.

De commissie zag haar taak vooral als een praktische en richtte zich, conform haar opdracht, in het bijzonder op wijzigingen die tijdens de Kabinetsformatie van 1971 zouden kunnen worden aangebracht. Daarnaast vermeldt zij ook onderwerpen die tijdens de volgende Kabinetsperiode nader zouden moeten worden onderzocht, resp. haar geen aanleiding gaven een onderzoek op korte termijn aan te bevelen. De commissie blijkt zich op brede schaal georiënteerd te hebben, o.m. ten aanzien van ook buiten de overheidsorganisatie geuite klachten en verlangens ten aanzien van de departementale indeling. Opgemerkt zij dat de commissie algemene lijnen schetst waarlangs een verbetering in de politieke en ambtelijke beleidsvorming zou kunnen worden bereikt, doch aangezien haar werk uiteraard meer een momentopname is, beveelt zij aan dat bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken een bureau gevormd wordt dat zich speciaal zal gaan bezig houden met vraagstukken betreffende interdepartementale taakverdeling en coördinatie, mede om de Rijksdienst niet te zeer te doen achterlopen op de behoefte van nu en van de toekomst.

De commissie was er zich van bewust dat, aangezien het hier een materie betreft waarin politieke verhoudingen een belangrijke rol spelen, in afwijking van de door haar gedane voorstellen bepaalde taken met opzet aan ministers van verschillende partijen kunnen worden toebedeeld. Een moeilijk punt is m.i. in dit opzicht de door de commissie voorgestane positie van onderminister/staatssecretaris, waarvan zij elders opmerkt het vrijwel ondenkbaar te achten dat minister en onderminister niet tot dezelfde politieke partij zouden behoren.

De commissie betreurt het dat zij niet kan beschikken over een wetenschappelijk verantwoorde toekomststudie, omdat zij meent dat de bestaande departementale organisatie vooral ook getoetst moet worden aan de toekomstige maatschappelijke ontwikkeling. In het rapport-Van Veen vindt men dan ook een sterke invloed van het rapport van de Commissie Voorbereiding On-

derzoek Toekomstige Maatschappijstructuur, de zgn. Commissie-De Wolff, zoals o.m. tot uitdrukking komt in de aanbevelingen te komen tot een Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Een van de leden van de commissie, de socioloog Prof. A. van Braam, merkt in een bijlage bij het rapport op: „De toekomstdimensie zou mede moeten worden ingebracht via een prospectief-sociologisch onderzoek naar de verwachte ontwikkelingen van maatschappelijke structuren en waardensystemen en naar de beleidsimplicaties daarvan”. M.i. dient men hier echter niet te veel aan op te hangen, mede gezien de gestelde eis van wetenschappelijk verantwoord zijn, ook al hebben helaas bijv. vele infrastructuurwerken consequenties voor vele jaren. Primair blijft in ieder geval de middellange-termijnplanning.

De algemene lijnen

Allereerst bespreekt de commissie de algemene lijnen van de problematiek en van de richting, waarin zij een verbetering van de bestaande regeringsorganisatie verwacht. Zij stelt primair dat organisatorische efficiency tot een duidelijke werkverdeling dwingt. Na een korte analyse van de historische ontwikkeling wat betreft de departementale taakverdeling concludeert de commissie, dat steeds gepoogd is het aantal departementen zo klein mogelijk te houden en daartoe nieuwe overheids-taken in bestaande departementen in te passen, in welk verband mede het sinds 1948 groeiende aantal staatssecretarissen dient te worden gezien. Waardevol is de door de commissie in een schema weergegeven indeling van ministeriële departementen in twaalf Europese landen in 1970, waaruit naar voren komt dat zeer grote overeenkomsten met de situatie in Nederland bestaan. Zij wijst erop dat in West-Duitsland, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten de laatste twee jaren drastische maatregelen zijn genomen om door een samenvoeging van afzonderlijke departementen tot een duidelijker taakverdeling van ministeriële verantwoordelijkheden te komen, waardoor tevens het aantal ministers in de ministerraad wordt beperkt.

De commissie meent dat veel van de vernomen klachten over de bestaande regeringsorganisatie opgevangen kunnen worden door een versterking van de coördinatieprocedures en een meer vrijmaken van de ministers voor concentratie op kwesties van fundamentele beleidsvorming. Als belangrijkste terreinen van overheidsbeleid kan men zien de internationale verhoudingen, de economische groei, ruimtelijke inrichting, wetenschap en technologie en maatschappelijk en cul-

* De auteur is verbonden aan de afdeling Coördinatie Wetenschapsbeleid van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

tureel welzijn, waarbij dan een sterk accent ligt op doelstellingen van economisch beleid, t.w. volledige werkgelegenheid, een stabiel prijsniveau, een zeker overschot op de betalingsbalans, redelijke inkomensverdeling, en de regionale ontwikkeling.

In het kader van de genoemde fundamentele beleidsvorming zij gerefereerd aan een bekend boek van de auteurs Holden, Fish and Smith, die als primaire verantwoordelijkheden voor Top Management, waarvan in het kader van het rapport-Van Veen toch ook sprake is, zien:

1. Far-sighted planning and classification of objectives;
2. A sound plan of organization;
3. Fully qualified personnel in the key positions;
4. Effective means of control, permitting top executives to delegate wide responsibility and authority, thereby freeing themselves of administrative detail in order to concentrate on broad planning and direction¹.

Zeer duidelijk stelt de commissie dat organisatie een dynamisch proces is en dat de ideale organisatie alleen die organisatie is, die zo goed mogelijk is aangepast aan de huidige situatie, maar tegelijkertijd toekomstige ontwikkelingen soepel kan opvangen, de zgn. „capacity for growth”, die R. C. Davis omschrijft „as the ability of an organization to adjust its personnel and structure to permanent changes in business volume without serious loss of economy or effectiveness”².

De gedachte, in één keer een voor lange tijd geldende ideale regeringsorganisatie tot stand te brengen, houdt onvoldoende rekening met de snelle wijzigingen in de omvang en de aard van de staatstaken. Ook het tegelijk bestaan van veelal onderling conflicterende criteria van efficiency, toegankelijkheid voor de burger en actuele politieke verlangens, maakt het dan ook ondoenlijk te spreken van een in alle opzichten ideale regeringsorganisatie. Als doel van een dergelijke organisatie stelt de commissie dat deze uiteindelijk gericht is op de noodzaak bij de bevolking levende verlangens door doelbewuste staatsactiviteit te bevorderen (of te trachten te realiseren). Zij ziet regeren als het stellen van prioriteiten, het afwegen van belangen, het coördineren van werkzaamheden. De commissie stelt dat, binnen de mogelijkheden, tot een zo goed mogelijk functionerend apparaat dient te worden gekomen, waarbij zij veel waarde hecht aan het beginsel van een eenheid van de rijksdienst.

De commissie onderlijnt nog eens haar voorkeur voor een zo beperkt mogelijk aantal departementen, door te wijzen op de sterke uitbreiding van het communicatiepatroon bij uitbreiding. Voegt men aan de dertien departementen er een toe, dan stijgen de interdepartementale relaties met 7,7% en het aantal ministeriële contacten met 16,7%, met alle gevolgen van dien voor de coördinatie.

In beginsel is de commissie dus voorstandster van een inkrimping van het aantal departementen. Met name denkt zij daarbij op langere termijn aan het Ministerie van Landbouw en dat van Verkeer en Waterstaat, beide primair uit de oorlogsjaren stammend. De taak, waarvoor elke minister verantwoordelijk is, wordt daardoor echter omvangrijker. Deze toenemende belasting zou een ondergraving kunnen betekenen van zijn verantwoordelijkheid als politiek leidsman, anderszins zal een effectief werkende departementale structuur dit bezwaar in ieder geval toch wel deels kunnen ondervangen. Er ontstaat desondanks toch steeds weer

de noodzaak van versterking van de horizontale beleidsorganisatie, doordat steeds meer zaken financiële, industriële, planologische en andere aspecten krijgen. Vandaar dat de commissie in ieder geval thans coördinatie van de beleidsvorming primair acht waarbij, zoals zij verder stelt en waarop nog later wordt ingegaan, nieuwe specifieke ministeriële verantwoordelijkheden dienen te worden vastgelegd voor het tot stand komen van een gecoördineerd beleid.

De werking van de ministerraad

De Minister-President (die men zou kunnen vergelijken met een general executive president met als taak: „general direction and coordination effected through informal consultation with divisional executives”³) draagt binnen de collectieve verantwoordelijkheid van de regering een bijzondere verantwoordelijkheid voor de coördinatie van het regeringsbeleid, voor een juiste taakverdeling en voor coördinatie tussen de departementen. Hij moet o.m. in informeel overleg het beleid in bepaalde sectoren helpen vormen en zit daartoe ook de ministeriële onderraden voor.

De commissie stelt voor, dat het nieuwe Kabinet de Minister-President de bevoegdheid geeft taakverschuivingen tussen de departementen tot stand te brengen en ziet het voorts als diens taak indien nodig mutaties in de samenstelling van het Kabinet te bevorderen. Uit dien hoofde stelt de commissie duidelijk dat het wenselijk is het departement van Algemene Zaken zo min mogelijk met bijzondere taken te belasten⁴. De directe apparaatzorg kan naar haar oordeel beter blijven berusten bij het ministerie van Binnenlandse Zaken. Wél ziet zij een verantwoordelijkheid bij de Minister-President voor de voorlichting over het Kabinetsbeleid, voor het tot stand komen van toekomststudies alsmede de verzekering van een goede organisatie van het interdepartementale overleg. Als doelstellingen van de ministerraad (te vergelijken met een executive council) ziet de commissie, daar waar zij de organisatie van het Kabinet beziet, o.m. het uitzetten van de lijnen voor het algemeen regeringsbeleid, het leiding geven aan het bestuursapparaat en het toezien dat dit apparaat effectief functioneert.

De functie van de ministerraad kan worden gezien als een general-management-functie, waarbij het Parlement als „Board of Directors” optreedt, ter behartiging van de belangen van de kiezers. Deze functie kan aangegeven worden als „the active planning, direction, coordination and control of the business as a whole, within the scope of basic policies established and authority delegated by the board”⁵. Holden, Fish and Smith wijzen erop dat „Insufficient attention is often devoted to broad planning (by the divisional executives) for and direction of the business as a whole, because these can without immediately apparent results be deferred in favor of seemingly more pressing divi-

¹ „Top Management Organization and Control”, blz. 3, Mc Graw-Hill.

² „The Fundamentals of Top Management”, blz. 520, Harper.

³ „Top Management Organization”, a.w., chart 2.

⁴ Het rapport-De Wolff verkondigt in deze een afwijkende mening, vgl. blz. 19.

⁵ „Top Management Organization”, a.w., blz. 20.

sional matters" and "there is a natural tendency for divisional executives to bring into the council divisional problems which properly need never concern it"⁶. Zij merkten op dat de meest effectieve stappen van de bij hun onderzoek betrokken bedrijven, in het kader van een betere "overall coordination and control", o.a. betrekking hadden op "insistence that matters presented for the action of general management be submitted in the form of well-substantiated proposals or recommendations and effective use of staff agencies to analyse and digest proposals as preliminary, to general management's consideration"⁷.

Het mag dan ook geen verwondering wekken, dat ook de commissie-Van Veen tot de conclusie komt dat een aantal noodzakelijke hervormingen in de werkwijze van de Raad nodig is, met thans een te veel aan detailkwesties, onvoldoende voorbereiding en follow up, waartoe een versterking van het secretariaat van de Raad een primair vereiste is.

Teneinde de ministerraad als geheel te ontlasten, bestaan er al geruime tijd een vijftal onderraden, t.w. de Algemene Verdedigingsraad, de Raad voor Economische Aangelegenheden, de Raad voor de Rijksdienst, de Raad voor Europese Zaken en de Raad voor de Ruimtelijke Ordening, waarvan de conclusies in de ministerraad moeten worden bekrachtigd. De commissie stelt voor het genoemde aantal nog aan te vullen met een onderraad voor het wetenschapsbeleid en een onderraad voor de welzijnszorg. In de praktijk blijkt het instituut van de onderraden, mede door een aantal in het rapport opgesomde oorzaken, niet bevredigend te werken en gaat er te weinig stuwkracht van uit. Er bestaat een overigens verklaarbaar streven onderwerpen toch eerder in de ministerraad aan de orde te stellen.

De commissie beveelt dan ook een aantal maatregelen aan, welke deels parallel lopen met de aanbevelingen t.a.v. de werking van de ministerraad (waarbij met name ook op de mogelijkheid gewezen wordt de staatssecretarissen meer bij de onderraden te betrekken). De commissie meent echter dat wat de organisatie van het Kabinet betreft niet volstaan kan worden met nieuwe procedures voor de voorbereiding van het Kabinetsberaad, de verbreding van de taken van het secretariaat van de Raad en een verbetering van de werking van de onderraden, en dat daarom nieuwe beleidsvormingsmechanismen moeten worden geschapen voor de totstandkoming van het beleid op bepaalde gebieden, waarvoor thans nog geen duidelijke ministeriële verantwoordelijkheden bestaan. Door de toenemende omvang en vervlechting van de overheidstaken acht zij ook de individuele ministeriële verantwoordelijkheid steeds meer onder druk gekomen. Zij denkt een oplossing te vinden in de richting van de figuur van coördinerende bewindslieden, op zichzelf niet nieuw (vgl. het ministerie van Financiën).

Alvorens deze richting in te slaan analyseert de commissie nog een aantal modellen voor een kernkabinet, o.m. de constructie van een Kabinet van super-departementale ministers (waaronder de onderministers en staatssecretarissen ressorteren), welke oplossing de commissie niet geheel afwijst, doch zij kan o.m. bij Kabinetsformatie moeilijkheden opleveren. De commissie concludeert wel dat het wenselijk is het oude beginsel te handhaven dat alle ministers op voet van gelijkheid het Kabinet vormen.

Ten aanzien van de gedachte van coördinerende be-

windslieden — die dus de kernen in het Kabinet voor bepaalde beleidssectoren vormen — denkt de commissie aan Financiën, Binnenlandse Zaken, Economische Zaken, Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening op het terrein van resp. financiën, personeelszorg, economie en ruimtelijke ordening. Daarnaast zal door aan te wijzen coördinerende bewindslieden de coördinatie van het beleid op de terreinen van de milieuzorg, het wetenschapsbeleid en de technologie, de welzijnszorg, het buitenlandse beleid en het binnenlandse beleid, onder meer t.a.v. de relaties van de centrale overheid t.o.v. de lagere overheden, dienen plaats te vinden.

Mede gezien de zware belasting van de coördinerende ministers, acht de commissie het nodig, zoals reeds gesteld, dat nieuwe institutionele voorzieningen worden getroffen voor de voorbereiding van een op de toekomst gericht beleid, waarbij zij sterk steunt op een in het rapport-De Wolff gelanceerde gedachte, nl. te komen tot een Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid. Als essentiële taak zou deze dienen te komen tot voor het beleid relevante probleemstellingen en het aangeven van knelpunten, waar het bij de toekomstige ontwikkeling van de maatschappijstructuur voor het beleid om gaat. Hoewel de commissie-De Wolff en ook de commissie-Van Veen denken aan een Raad van ± vijf onafhankelijke leden, waarvan de voorzitter een volledige dagtaak aan het werk van de Raad zou wijden, rijst toch de vraag of dergelijke mensen beschikbaar zijn voor een zo zware taak (de voorzitter dient mede deel te nemen aan de bijeenkomsten van de onderraden).

De commissie-De Wolff legt in haar visie de zware verantwoordelijkheid voor de beleidsvoorbereiding, waarbij dus deze Raad een essentiële rol vervult (beleidsvoorbereiding te zien als de fasen die voorafgaan aan de keuze van het plan, resp. van de te voeren politiek en de uitvoering daarvan), in eerste instantie bij departementale (studie-)afdelingen, planningorganisaties en wetenschappelijke instituten. De keuze tussen de verschillende mogelijkheden, het nemen van de beslissingen, de uitvoering daarvan en de controle daarop is de verantwoordelijkheid van overheid en volksvertegenwoordiging⁸.

Er laten zich natuurlijk ook lichtere constructies denken, als bijv. een adviesraad samengesteld uit de directeurs van het CPB; de RPD, van een wellicht bij het Ministerie van Maatschappelijk en Cultureel Welzijn in te stellen studiedienst en de voorzitter van de RAWB. Een gedachte, welke m.i. ook de regering bij het verstrekken van de opdracht aan de commissie-De Wolff meer voor ogen stond (in deze vorm meer te vergelijken met de in het bedrijfsleven onder Raden van Bestuur voorkomende stafafdelingen voor lange-termijnplanning).

Onder de Raad zou een eigen studiedienst dienen te komen, om vooral elders te verrichten researchwerkzaamheden te coördineren; zij zou dan ook gekend dienen te worden in alle initiatieven voor maatschappijstudies binnen de centrale overheid (vgl. bijv. de studie van Verkeer en Waterstaat over het jaar 2000) en in de door de centrale overheid aan derden te geven op-

⁶ „Top Management Organization”, a.w., blz. 24.

⁷ „Top Management Organization”, a.w., blz. 29.

⁸ Blz. 6.

drachten voor spuurwerk naar maatschappijproblemen. De commissie ziet bij haar constructie de Minister-President verantwoordelijk voor de Wetenschappelijke Raad (m.i. uiteraard niet voor de inhoud van de adviezen) en ziet het als een taak van de Staten-Generaal om als vertegenwoordiger van de maatschappij bij de algemene beleidsbepaling op lange termijn op te treden.

De interdepartementale coördinatie

Onder coördinatie zou men kunnen verstaan "the orderly arrangement of group effort to provide unity of action in the pursuit of a common purpose"⁹.

Het werk in commissie- of in ander groepsverband kan het gevaar inhouden van het compromis, het langzaam werken en het niet scherp vastleggen van verantwoordelijkheden. Vandaar ook waarschijnlijk dat er in het rapport op gewezen wordt dat permanent naar een zodanige taakverdeling gezocht dient te worden dat de coördinatiebehoefte wordt geminimaliseerd.

Het regelmatig analyseren van het communicatiepatroon (het aantal commissies, het aantal leden e.d.) is in iedere grotere organisatie van belang. De commissie ziet dan ook hier een permanente taak liggen voor het door haar voorgestelde Bureau. Zij wijst erop dat steeds duidelijk dient te zijn op welk beleids onderdeel de coördinatie wordt gericht en op welk niveau het resultaat van deze coördinatie in een groter geheel dient te worden ingepast. Ook de beleidsdoelstelling dient duidelijk vast te staan. Dikwijls worden, aldus de commissie, interdepartementale ambtelijke organen gecreëerd, zonder dat goed voor ogen staat welk doel moet worden bereikt. De coördinatie dient zo eenvoudig mogelijk te geschieden; pas indien divergentie van beleidsdoeleinden leidt tot blijvende verschillen in verantwoordelijkheden en taakstelling, zal het nodig zijn een permanent overlegorgaan te creëren.

De commissie wijst erop dat met name van de bewindslieden op dit terrein belangrijke impulsen kunnen uitgaan, waarbij met name zij gedacht aan de coördinerende bewindslieden.

Aan de hand van een coördinatiemodel verduidelijkt de commissie haar bedoelingen. Bij de hierboven reeds genoemde beleidssectoren gaat het om een collectief beleid, de uiteindelijke *beslissingsbevoegdheid* blijft bij de Ministerraad. De Minister-President draagt de verantwoordelijkheid voor de totstandkoming van een gecoördineerd beleid; de coördinatie bij de uitvoering kan worden opgedragen aan een namens de Ministerraad optredende, coördinerende bewindsman (voor de uitvoering blijven de afzonderlijke departementen primair verantwoordelijk!). Deze wordt bijgestaan door een Centraal Beleidsorgaan, dat een taak vervult t.a.v. de beleidsvoorbereiding en -uitvoering en de coördinatie en dat erop dient toe te zien, dat de voorbereiding en uitvoering van onderdelen van het beleid door de verschillende departementen passen in het geheel van het beleid in de betreffende sector. Echter, alle beleidsvoorstellen terzake van het betreffende beleidsgebied komen in een ambtelijke interdepartementale coördinatiecommissie ter sprake, waarin tevens de uitvoeringsmaatregelen van de verschillende departementen op elkaar worden afgestemd.

Met nadruk waarschuwt de commissie tegen uitholling van het vooroverleg door aparte ambtelijke kanalen buiten de coördinatiecommissie om naar de Ministerraad of onderraad. Voorzitterschap en secretariaat berusten

bij het departement van de coördinerende bewindsman en de voornaamste ambtelijke deelnemer hieraan neemt ook deel aan het overleg in de betrokken onderraad. Tenslotte wijst de commissie erop dat een essentieel onderdeel van haar model de mogelijkheid is van contact bij de beleidsvorming met allerlei groepen en sectoren van de maatschappij, bijv. in de vorm van een speciale Adviesraad.

De taak van de minister

Bij het zich bezinnen op de mogelijkheden om tot een verlichting van de taak van de individuele minister te komen, denkt de commissie met name aan het geven van meer inhoud aan de positie van de staatssecretaris. Het is van belang — de commissie wijst erop — dat tussen de minister en de staatssecretaris(sen) duidelijke afspraken worden gemaakt over de arbeidsterreinen. Nu hoeft hierbij niet altijd de organisatorische indeling van het departement gevolgd te worden, doch zou de staatssecretaris ook als onderminister kunnen optreden, met echter als eis de reeds eerder genoemde politieke verwantschap. Voortgaande op deze gedachte ontwikkelt de commissie-Van Veen vijf modellen voor de topstructuur van een departement, waarbij zij nagaat in hoeverre bepaalde modellen op de bestaande departementale top van toepassing zijn. Voorts doet zij een poging om voor de verschillende departementen aan te geven welke constructie naar haar oordeel aanbeveling zou verdienen. Zij stelt echter nadrukkelijk, dat bij de structurering van de politieke top ook de persoonlijke kwaliteiten en de voorkeur van de betrokken bewindslieden een grote rol spelen.

Ook beveelt de commissie aan, de positie van de Secretaris-Generaal te versterken en deze zo veel mogelijk te ontlasten van werkzaamheden die aan een lager niveau van de organisatie kunnen worden toevertrouwd, waarvoor zij bepaalde suggesties doet.

De commissie werpt nog enige interessante vraagpunten op, waar zij stelt in hoeverre bepaalde uitvoerende staatszaken meer onafhankelijk van de departementen zouden kunnen worden gemaakt en de hiermee verwante vraag, in hoeverre een afzonderlijk departement met alle technische uitvoerende taken van de centrale overheid zou kunnen worden belast.

In het kader van dit artikel heb ik mij zo veel mogelijk willen beperken tot het geven van een schets van het door de commissie-Van Veen voorgestane organisatiepatroon, zonder daarbij in te gaan op de taakverschuivingen die de commissie adviseert t.a.v. bepaalde beleidsonderdelen. Gezien de genuanceerdheid hiervan zou kennisneming van het rapport zelf m.i. aan te bevelen zijn. Ik hoop echter dat, mede door dit artikel, ook in een bredere kring de belangstelling voor de problematiek van de regeringsorganisatie, die in feite iedere burger als aandeelhouder in het grootste bedrijf van Nederland — zoals de overheid vaak betiteld wordt — regardeert, levendig wordt en dit artikel tot lezing van dit zeer gedegen rapport bijdraagt.

J. D. de Haan

⁹ R. C. Davis: „Industrial Organization and Management”, Harper, blz. 64.

Milieuhygiëne en het economisch denken

DR. R. J. P. VAN GLINSTRA BLEEKER

Dit artikel beoogt in de eerste plaats de voornaamste bevindingen weer te geven van een beknopte literatuurstudie betreffende milieuhygiëne¹. Vervolgens worden enige implicaties voor het economische denken toegelicht aan de hand van het vraagstuk van de vestigingsplaatsfactoren, waaraan de milieuhygiëne een nieuwe dimensie heeft toegevoegd.

Tegen deze achtergrond wordt in een volgend artikel aandacht geschonken aan enkele economische benaderingen van het probleem van de milieuhygiëne.

Problemen

Vele van de bestudeerde artikelen en boeken besteden uitvoerig aandacht aan de verschillende soorten milieuverontreinigingen, hun nationale en internationale verspreiding en de effecten daarvan. Aan deze meer technische details wordt in het onderstaande grotendeels stilzwijgend voorbijgegaan.

Eén boek vestigt de aandacht erop dat, aangezien massa niet verloren gaat en alles wordt verbruikt of versleten, de jaarlijkse hoeveelheid afval ongeveer gelijk is aan de totale hoeveelheid materialen die in het productieproces wordt verbruikt. Dit verduidelijkt de enorme omvang van het afvalvraagstuk.

Wat de economische kwantificering betreft wijst dezelfde publikatie erop dat de schade niet te ramen is omdat vele effecten nog niet of slechts ten dele bekend zijn. Daarbij komt, dat zelfs bij volledige kennis van de effecten de voornaamste schadeposten niet objectief op geld waardeerbaar zijn. De schade aan de gezondheid van de bevolking mag men bijvoorbeeld niet alleen baseren op de invloed op de productieve prestatie, want gezondheid heeft ook een belangrijke subjectieve waarde op zich. Iets dergelijks geldt voor een andere zeer grote post, de recreatie. Ontspanning aan een meer heeft een zekere waarde, maar als alle meren te vuil zijn geworden en de mensen ontspanning zoeken in volksdansen e.d., wie zal dan zeggen of, en zo ja hoeveel, ze erop achteruit zijn gegaan?

De individuele, subjectieve perceptie speelt hierbij een enorme rol. Mensen die aan schoon water en stilte gewend waren, bekijken hun nu vervuuld, lawaaierig recreatieoord met heel andere ogen dan hun volwassen kinderen die het nooit anders hebben gekend. Een zwemmer in een vervuuld meer denkt er anders over dan een man die in een motorboot erop rondvaart. Ook onze wetenschappelijke kennis speelt een grote rol; we denken nu heel anders over insecticiden dan bij hun intrede op de markt. Maar hoe moeten we nu de schade van insecticiden op geld waarderen? Wie

kan voorts zeggen wat de waarde is van een verlaging van het SO₂-gehalte in de lucht van één deel per miljoen tot één deel per twee miljoen? En hoe groot is de dan nog resterende schade? Uiteraard kan men alle imponderabilia wel een zeker subjectieve waarde toekennen, maar men kan daarmee niets bewijzen. Niettemin *moeten* besluiten worden genomen.

Een aantal publikaties onderstreept de ernst van het probleem in het heden, resp. de toekomst:

— de Zwarte Zee en sommige Noorse fjorden produceren langs natuurlijke weg geen zuurstof meer; alleen H₂S is overgebleven;

— natuurlijke ecosystemen worden vernietigd;

— vele vroegere beschavingen hebben hun omgeving bedorven, hun hulpbronnen verspild en zijn ten onder gegaan; wij gaan in dezelfde richting;

— het is niet uitgesloten, dat de aarde permanent wordt vergiftigd;

— het klimaat verandert, de wereldzuurstofbalans wordt bedreigd, de mens loopt gevaar te worden vergiftigd door zware metalen (lood, kwik, cadmium) en er is radio-actieve straling. Wij hebben praktisch geen gegevens over wat op wereldschaal aan vervuiling plaatsvindt. De huidige bezorgdheid is niet overdreven;

— de natuurlijke hulpbronnen kunnen in de komende 100 jaar fundamentele grenzen aan overleving stellen.

Oorzaken

Verschiedende publikaties wijden aandacht aan de diepere oorzaken van het optreden van milieuverontreiniging. Het is onjuist te menen dat de oorzaak bijv. gelegen is in de roekeloosheid van wetenschapsmensen of dat het gebruik van research-resultaten niet kan worden beheerst. Ook het zoeken naar zondebokken, zoals het kapitalisme, de techniek, „het systeem” of het Christendom, is niet zinvol,

¹ Behalve tal van artikelen in „ESB” en andere tijdschriften die hier niet met name worden vermeld, mogen slechts genoemd worden:

— „Environmental Health”, vol 1, no. 1, januari 1971, Abstracts 1-283;

— OECD: „Environment and Urbanisation I”, 1970 (bevat uittreksels van 96 boeken en artikelen);

— J. H. Dales: „Pollution, Property and Prices”;

— Am. Chemical Society: „Cleaning Our Environment, The Chemical Basis for Action”, 1969.

want in Japan of de USSR zorgt men evenmin beter voor de omgeving.

Verschillende oorzaken die genoemd worden, komen in wezen erop neer dat we het geheel niet goed overzien en dat, op de een of andere manier, er nog onvoldoende organisatie en controle is:

- de technische en wetenschappelijke ontwikkeling is min of meer ongecontroleerd;
- de wetenschap kan verkeerd worden toegepast;
- de min of meer onbeperkte vrijheid tot het gebruiken van lucht en water leidt tot overmatig gebruik en uiteindelijk tot uitputting en vernietiging (vergelijk overbeweiding van gemeenschappelijke gronden, uitroeiing van wild, verkeerscongestie op wegen);
- voor zover er controle is, bijv. door het marktmechanisme, gebeurt dit gebrekkig, doordat de externe effecten daarin niet tot uitdrukking komen;
- vele afzonderlijke beslissingen houden onvoldoende rekening met de belangen van het geheel;
- ten behoeve van „selfish, parochial purposes” vindt „plundering, fouling and damaging” van het milieu plaats door nationale regeringen en hun burgers;
- nationale en internationale tegenmaatregelen zijn onvoldoende;
- de bestrijdingsmethoden zijn ongecoördineerd, fragmentarisch en inadequaat;
- een bevredigende ruimtelijke distributie van met elkaar concurrerende en onverenigbare vormen van het gebruik van de aarde ontbreekt, met als gevolg destructie van natuurlijke ecosystemen;
- de capaciteit van de natuur om afval, vnl. door middel van bacteriën te absorberen, is verre overschreden;
- het gesimplificeerde, door de mens geschapen systeem kan als systeem niet blijven functioneren, omdat het niet past in het systeem van de natuur, dat is gebaseerd op evenwicht door middel van diversiteit;
- de mens heeft de complexiteit van de natuur onderschat;
- de doeleinden die we nastreven zijn inconsistent;
- meer elektriciteitsproductie bijv. is niet bevorderlijk voor een schonere omgeving;
- industrialisatie creëert meer goederenproductie maar ook sociale onrust, milieuverslechtering en ontsiering van het landschap;
- wetenschapsmensen en regeringsfunctionarissen verwaarlozen de neveneffecten van hun acties met rampzalige gevolgen voor het milieu en de kwaliteit van de maatschappij. „The root-cause is that the principle of fragmentation, outrunning the principle of unity, is producing a higher and higher degree of disorder and disutility”.

Doeleinden

Als doeleinden worden o.a. genoemd:

- bestudering van de vervuiling en bescherming van de natuur;
- raming van de waarde van de functies van de natuur die geheel of ten dele verloren zijn gegaan of dreigen te gaan;
- herstel van de biologische produktiviteit van aangetaste zones;
- creatie van een gezond, productief en aantrekkelijk milieu, dat essentieel is voor het welzijn van de mens;
- behoud van de biosfeer, die niet mag worden veranderd in een „technosfeer” of een „bio-technosfeer”.

Duidelijker gericht op het scheppen van orde in groter verband zijn de volgende doeleinden:

- minimalisatie van de kosten van milieuvuiling door egalisatie van de kosten verbonden aan het voorkomen, ongedaan maken of (gedeeltelijk) laten bestaan van milieuverontreiniging;
- korte-termijncorrecties, gevolgd door lange-termijn-beheersing van het fysische, biologische, sociale en gebouwde milieu (built environment);
- harmonisatie van conflicterende doeleinden, zoals bijv. tussen méér elektriciteit en een schonere omgeving;
- herstel van de produktieve harmonie tussen mens en natuur;
- harmonische inpassing van de sociale en economische ontwikkeling in de ecologie;
- het scheppen van een zeker evenwicht tussen menselijke en natuurlijke systemen, ook wat betreft de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen, hun herstel door de natuur en het vinden van nieuwe hulpbronnen;
- beheersing van de technologische ontwikkeling en convergering van hulpbronnen op basis van ecologische en ethische principes.

Algemene beleidsaspecten

Voor een doeltreffend beleid is nodig een bewaking van de situatie door middel van metingen en surveillance. Een moeilijkheid hierbij is dat de beschikbare apparatuur niet aan alle eisen voldoet. Ook nieuwe apparatuur zal ontwikkeld moeten worden. Luchtverontreinigingen bijv. moeten opgespoord en gemeten worden in delen per miljoen of minder, dan wel in miljoenen van 1 gram per m³. Ook bijzonder moeilijk is het bestuderen van het gedrag van deeltjes in de orde van één triljoenste gram (een ijle, nieuwe tak van wetenschap). Een andere moeilijkheid is vast te stellen welke effecten wel en welke niet toelaatbaar mogen worden geacht. Ook het opsporen van de veroorzakers is niet zelden verre van gemakkelijk.

Technisch kan milieuvuiling op vijf manieren worden bestreden:

1. selectie van betere inputs (bijv. minder zwavelhoudende brandstof);
2. verwijdering verontreiniging uit de inputs;
3. verwerking zó dat minder vervuiling optreedt;
4. verwijdering verontreiniging uit afval;
5. geheel andere verwerkingsmethode die minder verontreiniging creëert.

Diverse publikaties bepleiten correcties op het marktmechanisme en de berekening van het nationale inkomen: — sociale kosten dienen intern te worden gemaakt door vervuilingheffingen; zij die benadeeld worden door milieuvuiling dienen compensatie van de vervuilers te ontvangen (leefbaarheidsrechten);

(I.M.)

Alle bankzaken
65 vestigingen
in Nederland
Affiliatie te New York

- bij talrijke kleine vervuilers is het principe „de ver-
vuiler betaalt” praktisch niet uitvoerbaar. In plaats daar-
van kan men bijv. een accijns op pesticiden heffen;
- in kosten- en batencalculaties dienen externe effecten
te worden verwerkt; één publikatie acht dit niet mogelijk
voor grote posten zoals gezondheid en recreatie, die behalve
een objectieve ook een grote subjectieve waarde hebben;
- oneerlijke concurrentie tussen hen die vervuilen en hen
die maatregelen tegen vervuiling nemen, moet worden
voorkomen (internationale coördinatie);
- er moeten normen komen en criteria om deze tegen de
geringste kosten te realiseren;
- milieuvervuiling en de kosten van bestrijding dienen in
mindering te worden gebracht op het nationale inkomen.

Naast het gecorrigeerde marktmechanisme blijven over-
heidsmaatregelen nodig. De energieverbruikende en geo-
chemische activiteiten van de mens dienen rigoureuze te
worden gereguleerd. Ook kunnen afzonderlijke voor-
zieningen („separate facilities”) worden gecreëerd.

Enkele publikaties voelen voor verlichting en op-
voeding van het publiek. Een belangrijke vraag is echter
hoe men specialistische deskundigheid en lange-termijn-
planning kan verenigen met het generalisme van de demo-
cratie. De auteur die deze vraag opwerpt, ziet de oplossing
in een voortdurende dialoog tussen experts en publiek,
die zal resulteren in een „democracy of the second kind”.
In plaats van politieke conflicten tussen radicalen en con-
servatieven die „obsolescent” zijn, komt er het debat over
de keuze tussen technologische alternatieven.

Verschillende publikaties bepleiten in allerlei toonaarden
een zeer brede geïntegreerde aanpak:

- wetenschappelijk ontlede van de werkelijkheid zoals
tot dusver kan geen oplossing brengen; nieuwe soorten
disciplines met een „basically synthetic approach” zijn
nodig ter behandeling van probleemcomplexen, zoals bijv.
het milieu;
- een wetenschappelijke, multidisciplinaire aanpak is
vereist;
- „sophisticated perception involves many disciplines,
which deal with the most complex part of our environment”;
- wegens de menselijke, biologische beperkingen is een
nieuwe voorspellende wetenschap nodig inzake „environ-
mental biomedicine” die ons helpt de juiste technologische
keuzen te doen voor „survival”;
- de ongecoördineerde, fragmentarische en inadequate
benaderingen moeten vervangen worden door een geïnte-
greerde, ecologische aanpak met behulp van de computer;
- nodig is planning van het milieu door de „environmental
science disciplines”, de „environmental design disciplines”
en de „social and behavioral sciences”;
- geconstrueerd moet worden een „environmental quality
index”, die fysieke, sociale en psychologische factoren
samenvat;
- de te nemen maatregelen moeten vruchtbaarder ecolo-
gische relaties met de natuur bewerkstelligen;
- nodig zijn „integrators” die in staat zijn problemen
in breder verband te zien en die tijdig waarschuwen voor
schadelijke neveneffecten. De werking van integrerende
instituten zoals markt, regering en universiteit dient mede
dienstbaar te worden gemaakt aan het milieu;
- ook in internationaal verband is een bredere aanpak
nodig door middel van internationale overeenkomsten;
- oprichting van een Internationale Environment
Authority, die optreedt als waakhond voor mens, dier en
plant;

- instelling van een internationaal coördinatie-orgaan,
dat zich volledig wijdt aan de menselijke ecologie;
- ongekende inspanning is vereist van de Verenigde Naties
en de nationale staten op politiek, sociaal, cultureel, eco-
nomisch en technisch gebied.

Resultaten

- Afgezien van detailresultaten die worden verwacht van
bepaalde technische maatregelen tegen bepaalde soorten
van vervuiling, is in de bestudeerde literatuur het volgende
vermeld over te verwachten algemene resultaten:
- betere allocatie, betere berekening van het nationale
inkomen;
 - stabilisatie op hoog niveau tussen het milieu en de
daarop uitgeoefende last;
 - grote getallen (inzake de waarde van de functies van
de natuur) die tegenover de uitkomsten van andere eco-
nomische berekeningen kunnen worden gesteld;
 - een schonere omgeving en een langzamer economische
groei;
 - het ontstaan van een „democracy of the second kind”
(zie hierboven onder „Algemene beleidsaspecten”);
 - de mogelijkheid van de aarde een veiliger en meer
comfortabel ruimteschip te maken;
 - de kans op een bevredigende oplossing als gevolg van
een ongekende inspanning der Verenigde Naties en de
nationale regeringen;
 - de tendens tot herstel van het kooldioxyde-evenwicht
in de wereld bij voldoende overgang van fossiele naar
kern- en zonne-energie.

Er zijn ook bescheidener verwachtingen:

- internationale overeenkomsten hebben tot dusver als
regel niet veel effect gehad: het voornaamste resultaat is
dat gegevens worden verzameld, maar van milieubeheer
komt meestal niet veel terecht;
- naleving van de nationale milieuwetten is niet gemakke-
lijk af te dwingen: het nieuwe Recht gaat in tegen reeds
lang verworven rechten;
- in de Sowjet-Unie worden wel strenge normen geformu-
leerd, maar voor het realiseren van die normen wordt weinig
geld beschikbaar gesteld. Bovendien wordt dit geld nog
vaak door ministeries en bedrijven gebruikt om de veel
belangrijker geachte taakstellingen inzake productie te
verwezenlijken;
- optreden van nieuwe problemen in de vorm van
wrijvingsverschijnselen (werkloosheid) en verdelingsvraag-
stukken (milieubestrijding dreigt vooral de lage inkomens
te treffen);
- ons milieu is een ontzaglijk ingewikkeld systeem, dat
bestaat uit een enorm aantal sub-systemen, die vaak slechts
zeer in de verte interdependent zijn. Dientengevolge zal de
toepassing van „major breakthroughs” in research eerder
beperkt blijven tot bepaalde sub-systemen dan van be-
tekenis te zijn voor het milieu als geheel;
- of onze groei zal eindigen door uit te lopen volgens het
stabilisatiemodel of door over de rand van de afgrond te
lopen volgens het calamiteuze model laat zich met de
huidige gegevens moeilijk voorspellen.

Implicaties voor het economische denken

Naast allerlei verschillen van inzicht vertonen diverse
bestudeerde publikaties een opmerkelijke overeenstemming
over de vereiste multidisciplinaire aanpak. Op zich zelf
is dit geen nieuw gezichtspunt, maar de urgentie ervan

wordt hier toch wel heel duidelijk gemaakt. Als bijv. varen op het economische kompas zou kunnen leiden tot ondergang van de mensheid dan wordt het hoog tijd dit kompas te verbeteren. Het is daarom jammer dat de bepleite multidisciplinaire aanpak niet of nauwelijks wordt uitgewerkt.

Het loont dan ook de moeite hierbij een ogenblik stil te staan en daarbij het probleem van de milieuhygiëne in eerste instantie via een omweg te benaderen, nl. via een parallel met één van twee andere, verwante vraagstukken, t.w. (1) dat van de (nationale) vestigingsplaatsfactoren, of (2) dat van de internationale vestigingsplaatsfactoren annex de leer van de comparatieve kosten en de internationale arbeidsverdeling. De behandeling van deze vraagstukken heeft namelijk een interessante ontwikkeling doorgemaakt, die wordt gekenmerkt door een te simplistische economische aanpak in het begin, geleidelijk gevolgd door het in aanmerking nemen van meer en meer aspecten teneinde het realiteitsgehalte te verhogen. Hieruit is ook lering te trekken voor het vraagstuk van de milieuhygiëne. We zullen deze parallel hier niet trekken t.a.v. het meer nationaal georiënteerde vraagstuk van de vestigingsplaatsfactoren, dat aanvankelijk al te simplistisch werd gezien als een vraagstuk van minimalisering van de transportkosten, maar t.a.v. het meer actuele vraagstuk van de internationale vestigingsplaatsfactoren, de comparatieve kosten en de internationale arbeidsverdeling.

Bij de leer van de comparatieve kosten dacht men aanvankelijk vaak aan natuurlijke voor- of nadelen; het ene land was geschikter voor de verbouw van tarwe, het andere voor de verbouw van druiven. Ook andere factoren zijn in de loop van de tijd in aanmerking genomen. Wil men gaan kwantificeren, dan noopt het gebrek aan gegevens helaas vaak weer tot een meer beperkte aanpak. Het gevolg kan zijn dat men slechts één vestigingsplaatsfactor beziet, bijv. het loonpeil of de relatieve schaarste of overvloed van arbeid t.o.v. kapitaal. Men komt daardoor al spoedig in de verleiding te concluderen, dat ontwikkelde landen zich dienen te concentreren op kapitaalintensieve bedrijfstakken en de ontwikkelingslanden op arbeidsintensieve. Voor wie deze simplistische conclusie aanvaardt, is het duidelijk dat er nog heel wat moet veranderen in deze onvolmaakte wereld. Immers, in de ontwikkelde landen bestaan nog altijd heel wat arbeidsintensieve activiteiten en in de ontwikkelingslanden zijn de moderne sectoren heel vaak kapitaalintensief. Dit laatste geldt bijv. niet alleen voor diverse soorten plantages, de mijnbouw en de oliewinning, die in de koloniale tijd werden gevestigd. Het geldt ook voor de blijvende nadruk die veel ontwikkelingslanden geven aan mijnbouw en oliewinning en voor infrastructurele investeringen, alsmede het vestigen van kapitaalintensieve staal-, cement- en kunstmestfabrieken.

Helaas te weinigen bekruipt twijfel over een theorie die zo sterk afwijkt van wat de werkelijkheid te zien geeft. Is het aannemelijk dat de miljoenen mensen, die de huidige economische structuur hebben helpen opbouwen, in zo belangrijke mate fout zijn geweest? Of zou het kunnen zijn dat de theorie te simplistisch, te partieel en te weinig realistisch is geweest en daardoor tot een onvolmaakt en onevenwichtig oordeel heeft geleid? In een volgend artikel zullen we de vraag moeten bezien of iets dergelijks ook zou kunnen gelden voor de recente uiteenzettingen van Drs. F. Muller en Drs. W. Pelupessy, die eveneens slechts enkele aspecten in aanmerking nemen en die in verschillende alternatieven op een verwonderlijk wilde en labiele manier bedrijfstakken zien groeien en inkrimpen².

Teneinde in eerste instantie antwoorden op de eerstgenoemde vragen te vinden, kunnen we eenvoudigheds-halve het best even ervan uitgaan, dat behalve het loonpeil de overige omstandigheden in de ontwikkelde en ontwikkelingslanden gelijk zijn. Als dan met name zowel de leidinggevende als de uitvoerende arbeid in de ontwikkelingslanden even goed en hard werken als in de ontwikkelde landen, dan kunnen zij, dankzij de lagere lonen, in arbeidsintensieve bedrijfstakken geduchte concurrenten zijn. Dit geldt te meer wanneer hun arbeiders meer of heel wat meer presteren dan bijv. die in West-Europa, iets wat in verschillende gevallen is vastgesteld.

Heel anders wordt de situatie wanneer het beperkte reservoir van moderne arbeid is uitgeput en men aangevoelen is op pre-industriële arbeid afkomstig uit de traditionele landbouw, het handwerk en de traditionele diensten. Het loon van zulke arbeid kan zeer laag zijn, maar tegelijkertijd kunnen de loonkosten toch zeer hoog zijn. Redenen hiervoor kunnen o.a. zijn: een zeer langzaam werktempo, het houden van veel rustpauzen voor het roken van sigaretjes, het drinken van koffie of thee, inefficiëntie, de invloed van ondervoeding, de hitte van het klimaat, onoordeelkundige behandeling van machines, frequente stakingen, 25% absentisme op normale dagen en 33% na betaaldagen (veroorzaakt door het doen van

² *Economische waardering van de schaarse lucht in Rijnmond, in „ESB”, 31 maart 1971, blz. 293-306.*

(I.M.)

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 343.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

boodschappen, het gaan naar huis, het bebouwen van een stukje grond e.d.). Als gevolg van dergelijke sterk loonkosten-verhogende factoren is het voorgekomen, dat een wereldconcern in een ontwikkelingsland met de laagste lonen daar de hoogste kostprijs had en de fabriek moest sluiten. Naarmate het langer duurt voordat pre-industriële arbeid tot moderne arbeid is omgeschoold — en dat kan soms één generatie in beslag nemen — duurt het langer voordat de arbeidsintensieve bedrijfstakken, waarin zij te werk worden gesteld, op de wereldmarkt meekunnen. M.a.w. voor nieuwe arbeidsintensieve bedrijfstakken kunnen de comparatieve kosten in de ontwikkelingslanden gedurende lange tijd zeer wel hoger zijn dan in de ontwikkelde landen.

Behalve een dergelijke realiteit zijn er nog vele andere, waarmee men rekening moet houden wil men geen onrealistische conclusie trekken op het gebied van de internationale arbeidsverdeling (en zoals straks zal blijken, op het gebied van de milieuhygiëne). In zijn advies van 22 februari 1971 schrijft de Nationale Raad van Advies inzake Hulpverlening aan Minder-ontwikkelde Landen:

„Het inzicht groeit, dat ook andere factoren van belang zijn: de kosten en betrouwbaarheid van transport en communicatie, de afstand tot moederfabrieken en laboratoria, waar nieuwe procedés en produkten worden ontwikkeld, de aanwezigheid van natuurlijke hulpbronnen, de scholingsgraad van arbeid en de kwaliteit van leidinggevende arbeid, de mate van ontwikkeling van toeleverende industrieën, de mogelijke seriegrootte, de exportfinancierings- en verzekeringsfaciliteiten, de handelskanalen, en de mate, waarin contact met officiële instanties kosten in management en geld meebrengt”.

Dit is een verheugend begin van een doorbraak naar een meer realistische aanpak, die tot betere en meer evenwichtige conclusies kan leiden. Meer dan een begin is het niet, want de Raad laat erop volgen:

„Zoals gezegd, bestaat er echter nog geen theorie, die recht doet wedervaren aan de kwantitatieve betekenis van al deze elementen en daarmee een grondslag kan leveren voor een betere arbeidsverdeling dan we thans kennen”.

Ook om een andere reden is de aanpak van de Nationale Raad van Advies niet meer dan een begin. Het lijstje met economische factoren is niet alleen nogal kort, maar ook tal van niet-economische factoren ontbreken. Men denke bijv. aan zulke economische en niet-economische factoren als het klimaat; de relatieve ontwikkeling van de economische infrastructuur (industrieterreinen, telecommunicatie, voorziening met water voor bedrijfsdoeleinden, wegen enz.); afvalproblemen; de sociale infrastructuur die in sterke mate het leefklimaat en daarmee de voorziening met gekwalificeerde arbeid bepaalt; de politieke stabiliteit of instabiliteit; de arbeidskosten die mede afhangen van de vraag of stakingen al dan niet aan de orde van de dag zijn, of er ontslagverboden zijn die de arbeidsdiscipline ondergraven, of het ongefallen- en ziektecijfer hoog is (een laag sterftecijfer sluit geenszins een hoog ziektecijfer uit), of er relatief veel of weinig vakantie- en feestdagen zijn en of eventueel voorgeschreven minimum-lonen zich op westers niveau bevinden; de belastingtarieven, de hoogte van invoerrechten op machines en op in te voeren inputs, de bescherming van het eindprodukt en de nadelige gevolgen van deviezenschaarste.

Last but not least zijn het niet de kosten in de verschillende ontwikkelingslanden die beslissend zijn, maar de verhouding waarin deze kosten staan tot de kosten van de verschillende ontwikkelde landen alsmede de heersende handelsbelemmeringen op de wereldmarkt. Overigens is dit nog maar een zeer summier samenvattend lijstje. In de Verenigde Staten heeft de Industrial Development Research

Council's Research Committee een zeer gedetailleerde Site Selection Checklist ontwikkeld waarop niet minder dan 23 hoofdgroepen van vestigingsplaatsfactoren voorkomen, onderverdeeld in 149 subgroepen en ruim 800 afzonderlijke factoren. Hieraan dienen nu milieuhygiënische factoren te worden toegevoegd.

Met de Nationale Raad van Advies kan men het eens zijn, dat er nog geen theorie is die meerdere factoren helpt kwantificeren, en het werken met tientallen factoren (om van honderden economische en niet-economische factoren maar te zwijgen) mag onbegonnen werk lijken. Toch moet het die richting uit. Bij nieuwe vestigingen staat het bedrijfsleven ook voor een dergelijke opgave en het moet die zo mogelijk met — maar nu helaas grotendeels zonder — voldoende steun van de wetenschap oplossen. Alleen wie zich de moeite getroost geduldig alle factoren na te gaan, die hebben geleid tot het ontstaan en voortbestaan van diverse arbeidsintensieve activiteiten in de ontwikkelde landen en van vele kapitaalintensieve bedrijfstakken in de ontwikkelingslanden, begint te begrijpen waarom alles is zoals het is. Hem zal dan blijken, dat de theorie over de beoogde internationale arbeidsverdeling een belangrijke kern van waarheid bevat, doch niet meer dan dat, omdat in vele gevallen allerlei andere factoren de doorslag kunnen geven voor een andere arbeidsverdeling³. Terwille van betere en meer realistische wetenschappelijke adviezen zullen meer economische factoren gekwantificeerd moeten worden en voor niet-economische factoren zullen andere wetenschappen te hulp moeten worden geroepen.

Het zou te ver voeren ook nog op het hoe hiervan in te gaan. Tot besluit moge slechts worden opgemerkt, dat, nadat het bovenstaande was geschreven, Wassily Leontief in zijn presidentiële toespraak voor de American Economic Association op 29 december jl. reeds tot soortgelijke conclusies blijkt te zijn gekomen. In deze toespraak, die zeer toepasselijk is getiteld: „Theoretical Assumptions and Nonobserved Facts”, en die is afgedrukt in het zo juist verschenen maartnummer van de *American Economic Review*, zegt hij namelijk in meer algemene bewoording ongeveer hetzelfde als hierboven aan de hand van een concreet voorbeeld werd toegelicht. Hij spreekt over een gevoel van „uneasiness” met betrekking tot de „palpable inadequacy of the scientific means” waarmee economen

³ Bovendien zal het daarbij duidelijk worden, dat ons begrip arbeidsintensief eigenlijk een westers begrip is, dat niet bevorderlijk is voor het oplossen van de werkgelegenheidsproblemen van de ontwikkelingslanden. Bij een gemiddelde investering per additionele arbeider van f. 50.000 à f. 75.000 noemen wij investeringen per additionele arbeidsplaats van f. 10.000 à f. 20.000 arbeidsintensief en van f. 200.000 of meer kapitaalintensief. In de meeste ontwikkelingslanden heeft men per additionele arbeidsplaats niet meer dan f. 2.500 à f. 4.000 beschikbaar. Daar is een investering per arbeidsplaats van f. 100 tot f. 1.000 arbeidsintensief en van f. 10.000 of meer reeds kapitaalintensief. Met investeringen van f. 10.000 à f. 20.000, die arbeidsintensief zijn in westerse zin, kunnen de ontwikkelingslanden hun werkgelegenheidsprobleem niet oplossen. Dit te meer daar dit niet zelden bedrijfstakken betreft, die allerlei bestaande soorten arbeidsintensief handwerk gaan beconcurreren en zelfs ten gronde richten.

Verenigde Naties van het bedrijfsleven bijeen

Verslag van het Congres van de Internationale Kamer van Koophandel over milieuhygiëne en liberalisatie wereldhandel

De Internationale Kamer van Koophandel

Het van 17 tot 24 april 1971 te Wenen gehouden 23ste congres van de Internationale Kamer van Koophandel (IKK) was van te grote betekenis om aan deze kolommen ongemerkt voorbij te doen gaan. Een 1.500 vertegenwoordigers van industrie, handel, bankwezen, verkeer en andere takken van economische activiteit uit circa 80 landen stelden het thans zo actuele vraagstuk der milieuhygiëne centraal in een congres, dat veel weg had van een Verenigde Naties van het bedrijfsleven.

De banden tussen de IKK en de (echte) Verenigde Naties worden overigens steeds nauwer, hetgeen onder meer zijn uitdrukking vond in de openingsrede van Philippe de Seynes, plaatsvervangend Secretaris-Generaal der Verenigde Naties voor Economische en Sociale Zaken. In toenemende mate ontwikkelt de IKK zich tot gesprekspartner namens en spreekbuis van het internationale bedrijfsleven jegens de Verenigde Naties en haar vele internationale goevernementele organisaties, die dikwijls bron zijn van ideeën en beslissingen, die hun weerslag vinden in het beleid van nationale regeringen.

Ook niet rechtstreeks met de Verenigde Naties gelieerde organisaties,

zoals de OESO en het GATT, onderhouden met de IKK een geïnstitutionaliseerd contact, hetgeen de IKK een grote verantwoordelijkheid oplegt. Het lid der Europese Commissie, Professor Ralf Dahrendorf, deelde te Wenen mede, dat ook de EEG voornemens is met de IKK stelselmatig contact te onderhouden, hetgeen terecht mede uitdrukking geeft aan de wereldwijde verantwoordelijkheid van het Europa der Zes, en binnenkort nog meer van het Europa der Tien. Opmerkelijk was het pleidooi van de heer Dahrendorf voor een instrumentarium voor „crisis management” ter bestrijding van acuut optredende internationaal-economische conflictsituaties, met mogelijkheden voor conciliatie en arbitrage, in welk verband hij verwees naar de recente acute oliecrisis en de problematiek rond de Amerikaanse Mills Bill.

De belangrijkste vier richtsnoeren van de IKK werden door de te Wenen afgetreden IKK-voorzitter — de Indiase industrieel Bharat Ram — pregnantly als volgt geformuleerd:

„Cooperate with Governments, but remain independent;
Correct economic imbalances at all levels;

Correlate business activity with socioeconomic requirements and expectations of the people;

Contribute to healthy international economic relations in the context of the

needs of the developing economies and of the capabilities of the developed world.”

Deze leefregels golden ook tot uitgangspunt voor het in Wenen gestelde hoofdthema: „Technologie en samenleving: een uitdaging aan het particuliere ondernemerschap”, waarmee in feite de problematiek van de milieuhygiëne centraal werd gesteld. Hiernaast aanvaardde de IKK een programma voor de verdere liberalisatie van de internationale handel. Voorts werden in vele commissies en werkgroepen tal van andere voor het bedrijfsleven actuele problemen besproken, zoals de verhouding tussen de ontwikkelde en de ontwikkelingswereld, de rol van multinationale ondernemingen enz.

Betekenis van het congres

Een congres van een omvang als dat van de IKK te Wenen kan in vier dagen tijd niet tot het diepste der gestelde problematiek doordringen. Het draagt meer het karakter van een forum, dat deze problematiek formuleert en globaal commentarieert. Het reliëf, dat aldus in breed internationaal verband binnen het bedrijfsleven vooral aan het vraagstuk der milieuhygiëne werd gegeven, is van grote betekenis te achten. De keuze van het congressthema weer-

allerlei concrete, praktische problemen (zoals armoede, krotten, schone lucht) trachten op te lossen.

De mathematische modellen en statistische technieken die gebruikt worden zijn schitterend, maar de veronderstellingen waarvan men uitgaat zijn te vaak imaginair en hypothetisch, i.p.v. gebaseerd op geverifieerde empirische feiten. Het gebruikte statistische materiaal is uiterst mager en dat terwijl de fundamentele, structurele relaties en de parameters van de betrokken vergelijkingen voortdurend veranderen (zulks in tegenstelling tot de fysica en de biologie waar de parameters praktisch constant zijn). Voor

een betere analyse is voorts samenwerking met andere disciplines onontbeerlijk. Alleen op het gebied van Agricultural Economics zijn in dit opzicht goede vorderingen gemaakt. Nodig is een „shift from casual empiricism” naar „systematic large-scale factual analysis”.

In een volgend artikel zal, tegen de hierboven geschetste achtergrond, nader worden ingegaan op enkele economische benaderingen van problemen betreffende milieuhygiëne.

R. J. P. van Glinstra Bleeker

spiegelt de toenemende zorg, welke ook de ondernemerswereld draagt voor de gevaren, die het leefmilieu in velerlei opzicht bedreigen. Het feit, dat de IKK — via haar nationale organisaties en onderstreept in haar congres te Wenen — daarvoor medeverantwoordelijkheid heeft aanvaard, maakt het onmogelijk, om — zoals tot dusverre in bepaalde kringen nog wel gebeurt — het bedrijfsleven te verwijten zich niet bewust te zijn van de huidige milieuhygiënische problematiek en zich aan de oplossing daarvan te onttrekken.

Uiteraard werden in Wenen niet de zo dringend gewenste oplossingen geboden. Het uitzicht daarop was echter positief. Aan de hand van een helder basisrapport van Sir Solly Zuckermann, tot voor kort Chief Scientific Adviser van de Britse Regering, werden de belangrijkste aspecten van de in velerlei opzicht gecompliceerde milieuhygiënische problematiek helder omschreven, terwijl diverse in de thans gangbare discussie misvormde denkbeelden werden rechtgetrokken. Vooral echter slaagde de IKK er in om het bedrijfsleven inzake de problematiek rond het leefmilieu tot een gelijkwaardige positieve en constructieve gesprekspartner van overheden en wetenschapsbeoefenaars te maken en het te verlossen uit de, veelal ten onrechte, gemaakte positie van boosdoener.

Het belang daarvan zal vooral tot uitdrukking kunnen komen gedurende de in het voorjaar van 1972 te Stockholm door de Verenigde Naties te beleggen conferentie omtrent de „Human Environment”, welke vermoedelijk zal leiden tot de oprichting van een U.N. World Environmental Organisation, welke een overeenkomstige positie zal innemen als die van de Wereldvoedselorganisatie, de Wereldgezondheidsorganisatie en andere gespecialiseerde wereldorganisaties. Reeds thans is de vermaning op haar plaats er op toe te zien, dat overlapping van deze organisaties inzake het probleem der menselijke omgeving niet tot vertroebeling in plaats van verheldering daarvan zal leiden.

Milieuhygiëne: enkele gedachten

In het noodzakelijk korte bestek van dit verslag kunnen slechts enkele overwegingen van het Weense congres, onvermijdelijk, onvolledig en ongenueanceerd worden weergegeven.

Teneinde een evenwichtige balans tussen maatschappelijke baten en kosten van technologische en economische vooruitgang te kunnen opmaken, dienen uit een gezichtspunt van de samenleving als geheel aan tal van, onderling niet of zeer moeilijk vergelijkbare, positieve en negatieve factoren concrete waarden te worden toegekend. Het is daarom nodig om de vele milieu-verontreinigende oorzaken nauwkeurig te analyseren, teneinde de kosten van hun voorkoming te kunnen stellen tegenover de negatieve waarde van de door hen veroorzaakte schade. De daarvoor te stellen normen zijn dikwijls moeilijk te concretiseren.

Daarbij komt, dat het begrip „samenleving als geheel” verschilt naar gelang van plaats en economische ontwikkeling der diverse relevante geografische gebieden. Uit hoofde van de vaak gemakkelijke exporteerbaarheid van milieuverontreiniging zijn internationaal vast te stellen normen niettemin gewenst, waarbinnen nationale of regionale overheden in voorkomende gevallen additionele eigen regels kunnen stellen. Het verdient daarbij veelal voorkeur, dat de consument de te betalen prijs via het marktmechanisme voldoet en dat deze prijs aldus een zo nauwkeurig mogelijke benadering inhoudt van de totale aan het produkt verbonden kosten, inclusief dus de kosten van het voorkomen van bij de vervaardiging daarvan ontstane schadelijke neveneffecten. Bij dit laatste is nauwe onderlinge samenwerking van bedrijfsleven, overheid en wetenschap geboden.

Het beginsel van doorwerking van milieuhygiënische bestrijdings- en voorkomingskosten in de consumentenprijs zal niet steeds in alle striktheid mogelijk zijn. Vaak zullen deze kosten niet concreet toerekenbaar blijken, o.m. indien deze het gevolg zijn van overheidsmaatregelen, waarvan de financiering uit belastinggelden geschiedt. Ook dan is het evenwel de consument die de kosten uiteindelijk draagt.

Bij dit alles dient erkend, dat de thans o.m. door bevolkingsgroei, urbanisatie en technologische ontwikkeling meer dan voorheen noodzakelijke zorg voor onze menselijke omgeving een additioneel beslag op de beschikbare middelen legt, zolang vermindering van andere bestedingen geen compensatie biedt. Aangezien realiteitszin de erkenning gebiedt, dat

deze compensatie niet mag worden verwacht, dient de economische groei niet in gevaar te worden gebracht. De somtijds gestelde these, dat minder economische groei een adequaat middel zou zijn ter voorkoming van kwalijke milieuhygiënische effecten is dan ook niet in zijn algemeenheid te verdedigen. Waar het juist om gaat is voortgaande economische groei, waarbij de zorg voor de menselijke en daarmee natuurlijke omgeving zodanig als kostenfactor wordt ingecalculeerd, dat een verantwoord evenwicht wordt geschapen tussen welvaart en welzijn, welke twee begrippen niet elkaars tegenstelling zijn, maar in elkaars verlengde liggen.

Dit is in feite de uitdaging aan het particuliere ondernemerschap, welke in Wenen door de IKK centraal werd gesteld en in breed internationaal verband in positieve en constructieve zin werd aanvaard. De geschiedenis der mensheid is in zeer grote mate een voortdurende aanpassing aan technologische ontwikkeling en verandering, waarbij in het huidige tijdsbestek tegenover relatief grotere problemen ook relatief meer effectieve middelen gesteld kunnen worden. Er is dan ook geen reden te twifelen aan de doelmatigheid van het op de milieuhygiënische uitdaging te geven antwoord, nu de politieke en economische actualiteit daarvan alom is erkend.

Liberalisatie wereldhandel

Mede in dat licht is van groot belang de oproep, welke te Wenen werd gericht aan alle betrokken regeringen om na de in 1967 geslaagde Kennedyronde thans in een hernieuwde internationale conferentie ten spoedigste tot verdere liberalisatie van de wereldhandel te komen. Deze conferentie zal moeten leiden tot:

- een substantiële progressieve vermindering van invoerrechten op industriële goederen, welke binnen een redelijke termijn tot de volledige afbraak van deze rechten zal moeten leiden;
- de eliminatie van niet-tarifaire handelsbelemmeringen;
- liberalisatie van de handel in agrarische produkten;
- voorzieningen ter uitbreiding tot de ontwikkelingslanden van tussen ontwikkelde landen onderling verleende handelsvoordelen;
- harmonisatie van het economische en monetaire beleid der ontwikkelde landen.

Dit programma — stoelend op een uitvoerig, diepgaand IKK-rapport — heeft tot doel om de regeringen aan te moedigen het gedurende een kwart eeuw gevoerde liberale internationale handelsbeleid onverminderd voort te zetten, teneinde de sindsdien ongekende uitbreiding van de wereldhandel en verbetering van de levensstandaard ook in de toekomst onverflauwd te continueren.

De gedurende de laatste tijd gevaarlijke protectionistische tendenties geven aan deze aanbevelingen van de IKK grote actualiteit. Nu het er naar uitziet, dat de onderhandelingen tussen de EEG en de vier toetredingskandidaten met succes bekoord zullen worden, is inderdaad de tijd aangebroken om nu de eerste voorbereidende stappen tot een nieuwe internationale handelsconferentie te ondernemen. Het zou stellig aanbeveling verdienen, indien tezelfdertijd op geëigend organisatorische wijze eveneens het huidige monetaire stelsel in breed internationaal verband onder de loep zou worden genomen. Ook dit onderwerp had de aandacht van het Weense IKK-congres, zonder overigens tot hier vermeldenswaardige conclusies te leiden.

Dr. M. Weisglas

Mededelingen

Marketing en de bevordering van de internationale samenwerking

De International Marketing Federation organiseert in samenwerking met de Roemeense Marketing Vereniging op 1, 2 en 3 juli a.s. een seminar over het thema: *Marketing en de bevordering van de internationale samenwerking*.

Dit is het vijfde internationale seminar, dat de International Marketing Federation organiseert in het kader van een reeks contacten tussen Marketing-mensen uit Oost- en West-Europa. Dit seminar wordt gehouden op de campus van de Universiteit van Timisoara in Roemenië.

Het programma is zodanig opgesteld, dat verschillende onderwerpen telkens door een spreker uit Oost- en West-Europa worden belicht. Als Nederlandse spreker treedt op: Dr. A. P. van Gent (Krekel, van de

Woerd & Wouterse Associates, Rotterdam).

Andere sprekers zijn:

Prof. G. Serraf (Parijs), Prof. M. Demetrescu (Boekarest), de heer Paul H. Berent (oud-voorzitter ESOMAR), Dr. L. Szabo (Boedapest), Prof. S. Teresi (INSEAD, Fontainebleau). De sluiting geschiedt door Prof. G. Morrello (Palermo, Italië).

De International Marketing Federation is een federatie van op dit ogenblik 27 nationale en internatio-

nale marketing verenigingen uit 24 landen. De activiteiten van de Federatie spelen zich af in drie continentale regio's. Binnen Europa wordt bijzondere aandacht besteed aan de ontwikkeling van de contacten tussen marketingdeskundigen uit Oost en West.

Een uitgebreid programma met inschrijfformulier is verkrijgbaar bij het algemeen secretariaat, per adres NIMA, Parkstraat 18, Den Haag, tel. (070) 61.49.91.

A. R. G. Heesterman: Forecasting Models for National Economic Planning. D. Reidel, Dordrecht 1970, 132 blz., f. 27.

Hoewel voorspellingsmodellen voor de nationale economische planning gemeengoed zijn geworden en daardoor van grote waarde voor het economisch beleid van de overheid zijn, is toch niet iedere econoom op de hoogte van hun mogelijkheden en beperkingen. Dit zal waarschijnlijk de reden zijn waarom Heesterman zijn colleges aan de universiteit van Birmingham in boekvorm heeft uitgegeven. De auteur behandelt vooral lineaire econometrische modellen, waarvan hij terecht de beperking benadrukt.

Econometrische modellen mogen weliswaar van grote waarde zijn, omdat echter lang niet alle gedragingen van de economische subjecten in vergelijkingen te gieten zijn, laat staan in lineaire, weten wij dat ze nog lang niet de werkelijkheid volmaakt verklaren. Ze zijn beperkt door hun veronderstellingen en vaak alleen toepasbaar voor specifieke problemen. Het pleit voor de auteur als docent dat hij dit duidelijk aangeeft.

Een belangrijk uitgangspunt van de auteur is dat ieder model met zijn veronderstellingen een verbale beschrijving mogelijk moet maken. Dit wordt gestimuleerd door normalisatie van de symbolen; Heesterman gebruikt die van het CPB. Door vernoemd uitgangspunt toe te passen is een duidelijk boek ontstaan dat zeker geschikt is voor de niet-econometrist, die weliswaar niet leert hoe hij modellen moet bouwen, maar wel een inzicht verkrijgt in de materie. Wetenschappelijke kennis gelijk aan het propae-

deuse-niveau van de economiestudent maakt het mogelijk de toegepaste wiskunde in dit boek te begrijpen, al zullen niet alle afleidingen te volgen zijn omdat nog wel eens een stapje wordt overgeslagen. Hiermee is tevens aangegeven dat dit boek geen theoretisch nieuws bevat en geen modellenbouwer van de lezer maakt, hetgeen ook niet de bedoeling was.

Heesterman behandelt macro-economische korte- en lange-termijnmodellen en sectorale korte- en lange-termijnmodellen. Hij begint met de omschrijving van de basisbegrippen van lineaire modellen aan de hand van een Harrod-Hicks conjunctuurmodel. Hierna wordt het korte-termijnvoorspellingsmodel van het CPB van 1955 behandeld. De sectorale samenstelling van een volkshuishouding wordt uitgelegd met input-outputmodellen, eerst statisch later dynamisch. Hierbij worden o.a. behandeld: marginale en gemiddelde inputcoëfficiënten, lineaire programmering, kunstmatige macro-economische sectoren en prijsveranderingen. Na aandacht te hebben besteed aan capital-output relaties en aan de economische dynamica eindigt het boek met de behandeling van macro-modellen voor de economische voorspelling en economische politiek, waarmee een verband wordt gelegd met het begin van het boek.

Over de inhoud van dit boek valt zeker meer te vertellen. Ik wil echter volstaan met de bovenstaande opmerkingen en wil besluiten met een aanbeveling van dit boek, dat duidelijk

geschreven is, korte paragrafen bevat, maar helaas de noten aan het eind van ieder hoofdstuk en de bibliogra-

fie aan het eind van het boek heeft staan en geen register bevat.

Dr. L. Hoffman

Willem Top: Ja baas, nee baas. Kleine spraakkunst van de „inspraak”. Serie Brandnetels, nr. 3. Paul Brand, Bussem 1970, 95 blz., f. 6,90.

Aan de stroom van publikaties over inspraak en medezeggenschap is vorig jaar een boekje toegevoegd van Willem Top, socioloog bij het NVV en een bekwaam „columnist” van *NRC/Handelsblad*. In politicus heeft hij de interessante „move” gemaakt

van de VVD (in die tijd werkte hij al bij het NVV!) naar D'66, waar hij stellig tot de linkervleugel zal behoren.

Deze informatie is niet zonder zin bij de beoordeling van zijn geschrift. Hij toont zich hierin iemand die de

19e-eeuwse liberale theoretici van de democratie serieus heeft genomen en dan — noodzakelijkerwijs — terecht komt bij een democratie-opvatting, die zich niet beperkt tot de politieke sfeer in engere zin en tot de participatie van de maatschappelijke elite. Zijn democratie-opvatting reikt over de politieke sector heen en betreft ook de „vergeten groepen” (zij die alleen maar stemmen) in het proces van beleidsvorming. Men zou Top een radicale democraat kunnen noemen.

Koninklijke Java-China- Paketaart Lijnen N.V. (Royal Interocean Lines)

vraagt voor haar hoofdkantoor te
AMSTERDAM een

MEDEWERKER

in het bezit van het diploma SPD II,
of gevorderd met de studie voor
SPD II.

Leeftijd niet boven 35 jaar.

Zijn taak zal voornamelijk liggen op
het terrein van de verwerking van
financiële en boekhoudkundige ge-
gevens, periodieke verslaglegging
en samenstelling jaarstukken.

Belangstellenden wordt verzocht
hun sollicitatie met nadere inlich-
tingen en onder bijvoeging van een
recente pasfoto te zenden aan de
Koninklijke Java-China-Paketaart
Lijnen N.V., „Het Scheepvaarthuis”,
Prins Hendrikkade 108-114, Post-
bus 248, Amsterdam-C.

Een onderneming van de N.V.
Nederlandsche Scheepvaart Unie.

Hij is — in de goede liberaal-democratische traditie van „cheks and balances” — een voorstander van een zo duidelijk mogelijke profilering van maatschappelijke voorkeuren. Daaraan te werken is een eerste opgave; het roepen om revolutie en meer van die wilde taal is prematuur, wanneer niet eerst is geprobeerd democratische procedures te introduceren. Zijn voorbeelden ontleent hij vooral, maar niet uitsluitend, aan het bedrijfsleven.

Top presenteert zijn boekje als een essay, niet als een studie. Is dat een soort verontschuldiging voor een toch

weinig strakke betoogtrant? In een wat men noemt „losse” stijl — soms cynisch, soms quasi-intellectueel, dan weer belerend — gaat Top een groot aantal belangrijke vraagstukken te lijf. Dat doet hij vaak op een uiterst intelligente wijze.

Daarom vind ik het jammer dat hij zijn boekje niet wat „serieuzer” heeft opgezet, meer als een echt essay met een duidelijk en minder springerig betoog, in de trant van zijn blz. 51-62, waar hij een knappe beschouwing weggeeft over de personeelsraad. Want ondanks de geringe pretenties van Top, zie ik nog niet

zo gauw ondernemingsraadsleden zijn boekje lezen. Daarvoor zitten er toch weer te ingewikkelde en ingedikte stukken bij. Zijn boekje hangt een beetje in tussen een populair geschrift, een sociologisch essay en een stukje „pure” sociologie. Toch wil ik lezing van dit boekje — zeker voor de niet zo ingewijden in de materie — aanbevelen. Niet alleen om de sympathieke strekking, maar ook om een aantal spitse redeneringen en formuleringen.

Dr. A. Peper

is een onafhankelijk particulier bureau dat adviezen uitbrengt en plannen ontwerpt op het gebied van de ruimtelijke ordening. Door de groei van het aantal opdrachten en de noodzaak om te komen tot een meer diepgaande sociaal-wetenschappelijke begeleiding zijn er plaatsingsmogelijkheden voor ervaren

sociaal geografen of sociaal economen

Het zwaartepunt van hun werkzaamheden zal liggen in mondelinge en schriftelijke beleidsadviesing aan gemeenten en andere openbare lichamen, alsmede in het verrichten van studies en onderzoekingen in samenwerking met deskundigen van ons bureau welke werkzaam zijn op het terrein van stedenbouw, verkeer, landschap en recreatie.

De opbouw van het bureau uit kleine, veelal multidisciplinaire werkgroepen geeft ruime mogelijkheden tot het dragen van verantwoordelijkheid en het opdoen van brede ervaring. Aan documentatie- en studiemogelijkheden wordt ruime aandacht besteed.

Wij vragen een uitgesproken positieve instelling ten opzichte van teamwerk, goede mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid en een creatieve inbreng, en bieden daarvoor een goed salaris (afhankelijk van leeftijd en ervaring), uitstekende secundaire arbeidsvoorwaarden en de mogelijkheid van opnemings in het premievrije pensioenfonds.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de directie van het bureau; eventuele inlichtingen omtrent deze vacature kunt u inwinnen bij de heer J.G. Baten, telefoon 010-146922.

H. BRONS Jr

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80 •
TELEX 24015

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-3002

**Bijbenen en bijblijven.
E.-S.B. maakt het mogelijk**

Nederlands Interuniversitair Demografisch Instituut

N.I.D.I. ('s-Gravenhage)

Het N.I.D.I. nodigt uit tot sollicitatie naar
de functie van

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER

De taak van een wetenschappelijk medewerker zal bestaan uit het verrichten van demografisch onderzoek. Van sollicitanten wordt echter tevens een bereidheid verwacht om mee te werken aan multi-disciplinaire onderzoeken en om bij te dragen tot de vervulling van de taken, die het N.I.D.I. heeft op het gebied van de coördinatie van demografisch onderzoek binnen Nederland, de internationale samenwerking, het academisch onderwijs en de voorlichting omtrent bevolkingsproblemen.

Gevraagd wordt een academicus met een doctoraal examen in één der sociale wetenschappen, de wiskunde, statistiek of medicijnen, die een ruime belangstelling t.a.v. de bevolkingsproblematiek heeft en in de analytische demografie goed onderlegd is. Het hebben van onderzoekervaring en ervaring in het programmeren en werken met computers is zeer gewenst.

Leeftijd bij voorkeur niet boven 35 jaar.
Een psychotechnisch onderzoek kan deel van de selectieprocedure uitmaken.

Inpassing zal geschieden in het wetenschappelijk rangenstelsel.

De rechtspositie is volgens rijksregeling. (Salaris plus 6-procent vakantietoeslag, A.O.W. voor rekening van het Rijk.)

Belangstellenden wordt verzocht schriftelijke sollicitaties onder bijvoeging van een curriculum vitae, een lijst van publikaties, een pasfoto en de adressen van de drie referenten, binnen veertien dagen na verschijning van dit blad te richten aan de directeur van het instituut, Oostduinlaan 2, 's-Gravenhage.

De sollicitaties zullen vertrouwelijk worden behandeld. (Advertentienummer 71.107.)

Bureau van Groothandelsverenigingen te Den Haag

vraagt voor versterking van het secretariaat een

ECONOOM

dan wel een

JURIST

met belangstelling voor economische vraagstukken.

Aangeboden wordt een afwisselende werkkring met veelzijdige en variërende werkzaamheden, goede honorering en arbeidsvoorwaarden.

Kandidaten moeten bereid zijn zich eventueel aan het psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Brieven met uitvoerige inlichtingen onder-nr. ESB 24-1, Postbus 42, Schiedam.

Het

INSTITUTE OF SOCIAL STUDIES

heeft een vacature voor een

ACADEMICUS

met belangstelling voor administratie en beoordeling van programma's op universiteitsniveau.

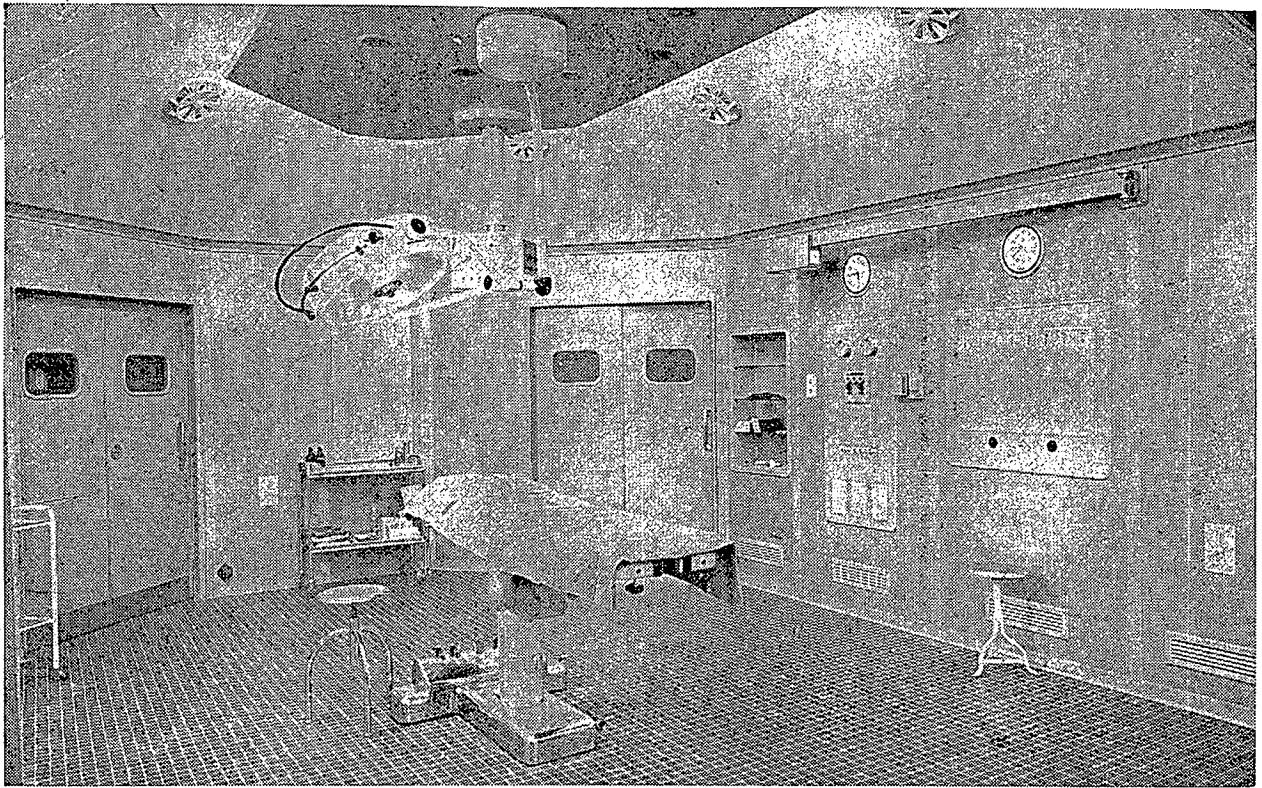
Hij moet in het bezit zijn van een academische graad in een der sociale wetenschappen en belangstelling hebben voor ontwikkelingsproblematiek.

Hij zal belast worden met de supervisie over de studentenadministratie; de nadruk van zijn taak zal echter voornamelijk liggen op het leiden van het wervingsprogramma, het uitbouwen van de contacten met de alumni van het Instituut, onder meer met het oog op de evaluatie van de onderwijsprogramma's.

Aanstelling zal geschieden in het rangenstelsel van de wetenschappelijke ambtenaren. Salaris volgens rijksregeling. Premie A.O.W. wordt voor rekening van het Instituut genomen.

Brieven met volledige personalia te richten tot de Controller van het Institute of Social Studies, Molenstraat 27, Den Haag.

ziek

zijn

is duur en wordt steeds kostbaarder.

Observatie en opname komen meer voor dan vroeger, het gebruik van geneesmiddelen neemt toe, de specialist wordt sneller in consult geroepen. Alleen een polis op kostende prijs-basis biedt nog uitkomst. Doch waar?

In een onderlinge waarborgmaatschappij verzekeren de leden elkaar tegen zo gering mogelijk kosten.

Een Raad van Verzekerden stelt de voorwaarden en bijbehorende tarieven vast en bepaalt het acceptatie- en uitkeringsbeleid.

OHRA is zo'n onderlinge verzekeringsinstelling.

Zij valt ook onder het toezicht van de Verzekeringskamer.

Zij biedt een zijdens de maatschappij niet-opzegbare

polis - de Waardevaste Standaardpolis - tegen een zeer gunstige premie.

Zij doet dit reeds meer dan 40 jaar.

Zij groeit voortdurend, vooral door aanbevelingen van de verzekerde leden.

*Informaties worden
gaarne verstrekt door
OHRA Arnhem.*

*Van Pallandtstraat 11A
postbus 87
tel. 085 - 45 5911*

VERENIGDE H.V.A. - MAATSCHAPPIJEN N.V.

Op het hoofdkantoor kan op korte termijn worden geplaatst een

JONG STAFEMPLOYÉ

De mogelijkheid van uitzending naar een der overzeese vestigingen van het concern is aanwezig.

Voor deze functie komt een afgestudeerd jurist of econoom in aanmerking.

Max. leeftijd 28 jaar.

Goede kennis van de moderne talen strekt tot aanbeveling.

Schriftelijke sollicitaties worden gaarne ingewacht aan het adres van de Maatschappij: postbus 10328, AMSTERDAM.

RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid verwacht met ingang van het collegejaar 1971/1972 een vacature voor een

GEWOON HOOGLERAAR in het BELASTINGRECHT

Tot zijn taak behoort het geven van onderwijs in het Belastingrecht (met uitzondering van de rechten van successie, de omzetbelasting en de invoerrechten en accijnzen) en het geven van leiding aan de door stafmedewerkers te geven werkgroepen.

In het collegejaar 1971/1972 zal hij zich in het bijzonder bepalen tot het onderwijs in winstbegrip en vennootschapsbelasting. Overigens zal van jaar tot jaar in overleg met de andere docenten de verdeling van de collegestof worden herzien.

Zij die belangstelling voor deze functie mochten hebben, dan wel de faculteit opmerkelijk zouden willen maken op een bepaalde kandidaat, worden verzocht zich te richten tot de decaan van de faculteit der rechtsgeleerdheid, Gravensteen, Pieterskerkhof 6 te Leiden, onder toezending van een curriculum vitae en een lijst van publikaties. (Advertentienummer 71.104.)

Bij de afdeling Bedrijfseconomie komt binnenkort een plaats vacant voor een bedrijfseconoom. Hij zal zich in eerste instantie gaan bezighouden met het vaststellen van standaardkosten, het opstellen van kostenfuncties en het verrichten van kosten- en rentabiliteitsberekeningen. Voor dit werk zal hij veel contacten moeten onderhouden in het hele bedrijf en in multi-disciplinair samengestelde werkgroepen zijn bijdrage moeten kunnen leveren. Een brede belangstelling en een goede sociale vaardigheid zijn daarom vereist. NS stelt de juiste man een waardevolle managementtraining in het vooruitzicht en de mogelijkheid in de toekomst andere functies in het bedrijf te gaan vervullen.

Nadere informatie kunt u telefonisch verkrijgen bij drs. S. Blokland, kantoor (030) 1 58 71, toestel 3139, thuis (030) 51 06 19.

Deze zal u ook graag voor een oriënterend gesprek ontvangen.

Schriftelijke reacties gelieve u te richten aan: N.V. Nederlandse Spoorwegen,

*Dienst van Personeelzaken,
2e afdeling,
Moreelsepark 1,
Utrecht.*

**Nederlandse
Spoorwegen**

725